

**SZENT ISTVÁN EGYETEM
GÖDÖLLŐ
GAZDÁLKODÁS- ÉS SZERVEZÉSTUDOMÁNYOK
DOKTORI ISKOLA**

Doktori (PhD) értekezés tézisei

**A LEADER PROGRAM, MINT VIDÉKFEJLESZTÉSI
LEHETŐSÉG**

Készítette:
Miskó Krisztina

**Gödöllő
2006**

Doktori Iskola

megnevezése: Gazdálkodás- és Szervezéstudományok Doktori Iskola

tudományága: Gazdálkodás- és Szervezéstudományok

vezetője: Dr. Szűcs István
egyetemi tanár, MTA doktora,
közgazdaságtudomány
SZIE, Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar,
Gazdaságelemzési Módszertani Intézet

témavezető: Dr. Kocsis Károly
egyetemi tanár, professzor emeritus
Szent István Egyetem

**konzultáns
témavezető** Dr. Dorgai László
mezőgazdasági tudományok kandidátusa
Agrárgazdasági Kutató Intézet,
Vidékfejlesztési Igazgatóság

.....
Az iskolavezető jóváhagyása

.....
A témavezető jóváhagyása

1. A KUTATÁS ELŐZMÉNYEI

Magyarországon az elmúlt időszakban egyre nagyobb hangsúlyt kap a vidékfejlesztés, amiben jelentős szerepet játszik az Európai Unióhoz történt csatlakozásunk, ahol a vidéki területek fejlesztését kiemelt figyelem kíséri.

Hazánkban jellemzően nagyok a területi különbségek, ami egyértelműen a vidéki területek hátrányát jelenti, a vidék városias körzetektől való lemaradása folyamatosan növekszik. A vidéki területek jelentős részében alacsony szintű az infrastrukturális ellátottság és a szolgáltatások színvonala, gyenge a gazdasági szerkezet (a hagyományos termelő ágazatok szerepe továbbra is megmaradt), illetve hiányoznak az alternatív foglalkoztatási lehetőségek. Ezek hiánya miatt magasabb a munkanélküliség, rosszabbak a kereseti viszonyok. A vidék jellemzői, a városi körülményekkel összehasonlítva a hagyományosan használt mutatók tükrében (GDP-ben betöltött szerep, foglalkoztatottság, jövedelmi viszonyok, infrastrukturális ellátottság) lényegesen rosszabb. A vidéki térségekből elsősorban a fiatal generáció továbbra is elvándorol, ugyanakkor az esetek másik részében, az anyagi lehetőségeik teljes hiánya köti helyhez az ott lakókat, emiatt kedvezőtlen a infrastruktúra. Az elnéptelenedés veszélye különösen a kistelepüléseket (500 fő alatt) érinti.

Magyarország településszerkezetére mind gazdaságilag, mind demográfiaiilag az egyközpontúság (Budapest és agglomerációja) jellemző. Viszonylag kevés a közepes méretű városok száma, míg a vidéki térségekben sok az aprófalú. A közút- és a gyorsforgalmi úthálózat hiányossága miatt a vidéki térségek elérhetősége nehézkes, ennek következménye a gazdasági folyamatoktól való elszigetelődés. Az 1990-es években megkezdődött gazdasági szerkezetváltás a területi egyenlőtlenségek növekedését hozta magával, kialakultak dinamikus fejlődő centrumok és a fejlődésben lemaradt (perifériára szorult) területek. A változások különösen érzékenyen érintették a hátrányos területeket, a kistalvakat. A területi különbségek azonban nemcsak a vidék-város viszonylatában figyelhetők meg, hanem a vidéki térségeken belül is jelentős különbség van a kisebb és periférikus elhelyezkedésű települések rovására.

A vidéki területek a mezőgazdasági termelés, erdőgazdálkodás, akvakultúra, a rekreációs tevékenységek színhelyei és nem utolsósorban lakóhelyként funkcionálnak. A városi területekkel összevetve azonban népsűrűségük alacsonyabb, általában kevesebb a foglalkoztatási lehetőség és az elérhető szolgáltatások mennyisége. A

fentiekből következően az életminőség – bár ugyanakkor egészségesebb életteret jelent – általában alacsonyabb, mint a városi területeken.

Nemcsak Magyarországra, hanem a világ legtöbb országára igaz, hogy jelentős fejlettségbeli különbségek vannak a vidéki és a városi területek között. Hasonló problémák az Unió többi tagállamában is megfigyelhetők, amelynek megoldására különböző pénzügyi eszközök állnak rendelkezésre. Az Európai Unióban soha nem szenteltek akkora figyelmet a vidéki területek fejlesztésének, mint az utóbbi években.

Unió tagságunkkal a Közös Agrárpolitika részesei is lettünk, ami azt jelenti, hogy ránk is vonatkoznak annak szabályai, ugyanakkor részesülhetünk a Közösségi támogatásokból is. Alkalmazhatjuk a téma szempontjából különösen fontos 1275/1999 EK egységes vidékfejlesztési rendelet¹ intézkedéseit, illetve részesülhetünk a 2007-2013 közötti programozási időszakra vonatkozó Európai Mezőgazdasági Vidékfejlesztési Alap támogatásaiból.

Az Agrárgazdasági Kutató Intézet Vidékpolitikai Osztályának kutatásain keresztül ismertem meg a magyarországi vidéki területek jellemzőit, a vidékfejlesztés különböző megközelítéseit. Részt vettem az agrár- és vidékfejlesztésre vonatkozó fejlesztési dokumentumok – a SAPARD Program, a Nemzeti Fejlesztési Terv és az Agrár- és Vidékfejlesztési Operatív Program és Program-kiegészítő Dokumentum –, valamint azok éves jelentéseinek elkészítésében. Mindezen előzmények hozzásegítettek ahhoz, hogy átfogó képet alkossak a vidékfejlesztés elméletéről és megismerjem a magyarországi és európai uniós vidékfejlesztési gyakorlatot. Ezen ismereteket beépítettem dolgozatomba is.

Az európai uniós vidékfejlesztési politikával foglalkozva figyelmem a vidéki területek fejlesztésében egyre fontosabb szerepet játszó LEADER program felé fordult. A programot 1991-ben kísérleti jelleggel indította a Bizottság a vidéki területek támogatására, és jelenleg a harmadik programozási időszakon keresztül valósul meg. A program sajátossága, hogy alulról kiinduló, helyi igényeken és partnerségen alapuló kezdeményezéseket támogat.

¹1257/1999 EK Rendelet az Európai Mezőgazdasági Orientáció és Garancia Alapból nyújtandó vidékfejlesztési támogatásokról és bizonyos szabályok módosításáról

Bár a LEADER támogatási forrása a Strukturális Alapok forrásaihoz viszonyítva nem nagy összegű – 1994-1999 között az Alapok mindössze 1%-a, 2000-2006 között pedig 1,1%-a – mégis nagyon sikeresnek és népszerűnek bizonyult a vidéki területek fejlesztésében. Ezért a következő (2007-2013) programozási időszakban – a vidékfejlesztés egységesítését szolgáló új alap – az Európai Mezőgazdasági Vidékfejlesztési Alap² (EMVA) a LEADER programot integrálja a vidékfejlesztési intézkedések közé. Az EMVA négy tengely mentén nyújt vidékfejlesztési támogatást, amelyek közül a negyedik a LEADER-tengely. A rendelet kimondja, hogy a másik három tengely intézkedéseinek megvalósításakor is a LEADER megközelítést és módszert kell alkalmazni. Vagyis a LEADER, mint integrált fejlesztési-közösségformáló eszköz szerepe egyre jelentősebb lesz.

Mivel a következő programozási időszakban a LEADER helyi igényeken és partnerségen alapuló fejlesztési módszerére a korábbiaknál is nagyobb hangsúly kerül, és az eddigieknél is nagyobb forrás jut erre a tengelyre, ezért úgy gondolom, hogy a témával való foglalkozás, vizsgálat segíti a források eredményes hasznosulását és a nálunk újnak számító módszer megismerését és sikeres alkalmazását. Gazdasági és társadalompolitikai szempontból egyaránt érdekünk, hogy a vidékfejlesztési lehetőségeket minél teljesebben hasznosítsuk, ehhez segítséget nyújt a témával foglalkozó, tárgyilagos feltáró-kutató munka is.

Célkitűzések

A kutatómunka kezdetén egy célrendszert állítottam fel, melyben átfogó, összefoglaló célként a vidékfejlesztés kérdéskörének, különösképp az Európai Unió vidékfejlesztési politikájának vizsgálata szerepel. E tekintetben azonban olyan nagy problémakörrel van szó, amit részletesen már csak a terjedelmi korlátok miatt sem lehetne kibontani, illetve mélységében kutatni, épp ezért szűkebb és konkrétabb célokat is meghatároztam a vázolt átfogó célhoz kapcsolódva. Konkrétabb célom annak vizsgálata, hogy:

- A szakirodalom alapján hogyan minősíthető az Európai Unió vidékfejlesztési politikája, különösen annak cél- és

² A Tanács 1698/2005/EK Rendelete (2005. szeptember 20.) az Európai Mezőgazdasági Vidékfejlesztési Alapból (EMVA) nyújtandó vidékfejlesztési támogatásról.

eszközrendszere, ezek milyen lehetőséget (milyen feltételekkel) kínálnak a tagországoknak?

- A vidékfejlesztés vonatkozásában melyek a hasznosítható tapasztalatok a régi tagországok gyakorlatában, elsősorban a LEADER program megvalósításában, és önmagunk – Magyarország – korábbi kezdeményezéseiben?
- Melyek az EU vidékfejlesztési politikája formálódásának főbb állomásai, a változtatások meghatározó elemei, különös tekintettel arra, hogy a vidékfejlesztés a Közös Agrárpolitika (KAP) második pillére, a LEADER program pedig a vidékfejlesztés (a vidékfejlesztési intézkedések) integrált része lett?
- Melyek a 2007-2013 közötti tervidőszakra szóló EU szabályozás legfontosabb elemei, várhatóan hogyan alakulnak a pénzügyi források, ebben a LEADER forrásai?

2. ANYAG ÉS MÓDSZER

Az Agrárgazdasági Kutató Intézet Vidékpolitikai Osztályának kutatásain keresztül megismertem a vidékfejlesztés különböző megközelítéseit, a magyarországi vidéki területek jellemzőit. Részt vettem az agrár- és vidékfejlesztésre vonatkozó fejlesztési dokumentumok – a SAPARD Program, a Nemzeti Fejlesztési Terv és az Agrár- és Vidékfejlesztési Operatív Program és Program-kiegészítő Dokumentum – valamint azok éves jelentéseinek elkészítésében. Ezenfelül számos olyan munkában vettem részt, amik a vidéki területek helyzetével, annak feltárásával foglalkoznak. Mindezen előzmények hozzásegítettek ahhoz, hogy átfogó képet alkossak a vidékfejlesztés elméletéről és megismerjem a magyarországi és európai uniós vidékfejlesztési gyakorlatot. Ezen ismereteket beépítettem dolgozatomba is.

Munkám elején csak röviden térek ki a vidéki területek jellemzőinek bemutatására, mivel úgy gondolom, hogy e témakörben, már számos rangos publikáció jelent meg, így azokat csak ismételni tudnám. Éppen ezért csak röviden foglalom össze a vidéki területek legfontosabb jellemzőit.

A téma feldolgozásához elengedhetetlen volt a kapcsolódó jogi szabályozás, jogi háttér feltárása, valamint az Uniós irányelvek, állásfoglalások áttekintése és feldolgozása. Ez nemcsak a jelenleg hatályos joganyag [például az 1996. évi XXI. törvény a területfejlesztésről és területrendezésről; 1260/1999 EK rendelet; 1257/1999 EK rendelet; 1783/2003 EK Rendelet; A Tanács Rendelete az Európai Vidékfejlesztési Mezőgazdasági Alapból (EVFMA) nyújtandó vidékfejlesztési támogatásról] áttekintését jelentette, hanem a korábbi időszakok szabályozórendszerének (például 2052/1988 EK rendelet; 2081/1993 EK rendelet) megismerését is.

Áttekintettem és elemeztem az EU csatlakozás utáni időszakra készült különböző vidékfejlesztési tervezési dokumentumainkat [AVOP (FVM 2004 a) és a kapcsolódó AVOP-PKD (FVM 2004 b), NVT (FVM 2004 c)] és az Uniós források felhasználására irányuló operatív programokat is (HEFOP, ROP, GVOP). Ezeket elsődlegesen a vidéki területek fejlesztésében játszott szerepük szempontjából elemeztem.

Mivel a témám a LEADER mint vidékfejlesztési lehetőség, ezért elkerülhetetlen volt, hogy kitérjek a vidékfejlesztés fogalmi és felfogásbeli különbségeire a különböző szakirodalmakban. A fogalmi meghatározások körvonalazzák ugyanis azt a tevékenységi területet,

amire a vidékfejlesztési intézkedések kiterjednek, amire a vidékfejlesztési pénzalapok irányulhatnak és azokat a szempontrendszereket, amik hozzáférhetnek ezekhez az alapokhoz. Ezért a kutatói munkát a kapcsolódó szakirodalom megismerése, értékelése, és a leszűrt tapasztalatok összegzése végigkísérte. Az egyébként nagyon szerteágazó, a dolgozatomban szűkebb témájához gyakran csak periférikusan kapcsolódó, de az összefüggések szempontjából mégis fontos publikációkat négy nagyobb témakörbe csoportosítottam:

- a vidékfejlesztés fogalmának különböző megközelítései,
- a vidék-, a területfejlesztés és agrárgazdaság kapcsolata, kapcsolódásai,
- az Európai Unió vidékpolitikájának változása és főbb jellemzői,
- a vidékfejlesztés finanszírozása.

A harmadik és negyedik témakörnél kiemelkedik a Közösségi Kezdeményezésű LEADER program változása, a vidékfejlesztés finanszírozásának áttekintése, ezek egyébként a dolgozatban önálló fejezetként is megjelennek.

Ezt a szakirodalom feldolgozásánál leszűrt tapasztalatok gyakorlati megvalósításának feltárása, megismerése követte.

A kutatás a vidékfejlesztésen belül, a LEADER Közösségi Kezdeményezés részletesebb megismerését tűzte ki célul. Ezért áttekintettem a LEADER I, a LEADER II és a LEADER+ program szabályozórendszerét. Ennek megismerése után a gyakorlati megvalósítás vizsgálatára helyeztem hangsúlyt, aminek fontos részét képezte a programok megvalósulását értékelő dokumentumok (LEADER I-II utóértékelései; LEADER+ középértékelés) és az egyes tagországok programértékeléseinek elemző vizsgálata, kritikai értékelése.

A LEADER program alkalmazásának és működésének megismeréséhez elengedhetetlen volt az önálló adatfelvétel és felmérés. A program gyakorlati megvalósítását önálló adatfelvétellel két tagország – Hollandia és az Egyesült Királyság – példája alapján vizsgáltam. Mindehhez hozzásegített, hogy Hollandiában három hetes szakmai tanulmányút keretében vizsgálhattam a flevoland-i LEADER csoport működését és a projektek megvalósítását. Az Egyesült Királyságban – a cambridge-i egyetemen eltöltött – négy hónapos

ösztöndíj keretében ismerhettem meg a program megvalósítását. Az adatfelvétel és elemzés mindkét esetben az alábbiak szerint történt:

- A tagországok LEADER programjainak áttekintése.
- Szakmai interjúk készítése:
 - a program megvalósításáért felelős minisztériumi tisztségviselőkkal,
 - önkormányzati-tartományi tisztségviselőkkal,
 - LEADER csoportok vezetőivel, projektmenedzsereivel,
 - a projekteket megvalósító végső kedvezményezettekkel.
- A csoportok felépítésének, működésének megismerése, áttekintése.
- A csoportok által megvalósított projektek elemzése, rendszerezése.

A külföldi tanulmányutakon készített adatfelvételek elemzésének eredményeit és a szakmai interjúk tapasztalatait összevettem más tagországok módszereivel, tapasztalataival. A LEADER program és módszer mélyebb megismeréséhez mintegy 150 – a LEADER I és II során megvalósított – projektet tekintettem át és elemeztem. Mivel a program egyik sarokpontja a tapasztalatok, eredmények minél szélesebb körű megismertetése – az úgynevezett LEADER Hálózaton keresztül –, ezért a programról, a megvalósított projektekről széles körű és nagy mennyiségű információ áll rendelkezésre. Ezen elemzések alapján történt a LEADER program eredményeinek értékelése.

Az irodalmi feldolgozást, vizsgálatokat és elemzéseket kiegészítették a külföldi szakértőkkel történt konzultációk, szakmai konferenciák, szemináriumokon történő aktív részvétel.

Személyesen is részt vettem a 2001-ben indított magyarországi kísérleti jellegű LEADER program előkészítésében és megvalósításának első fázisában, három térség (Göcsej, Baranyai Hegyhát, Dél-Alföld) fejlesztési programjának elkészítésében, így a program megvalósítását „belülről” is tanulmányozhattam. Mivel a LEADER magyarországi alkalmazásának kidolgozásához elengedhetetlen annak vizsgálata, hogy a hazai körülmények között hogyan alkalmazható a LEADER-módszer, ezért a kísérleti jellegű LEADER program megvalósítása során az alábbi felméréseket végeztem:

- A partnerségben történő tervezés és megvalósítás megfigyelése, vizsgálata a programban résztvevők között.
- A kidolgozott fejlesztési tervek és projektek elemzése abból a szempontból, hogy azok mennyiben hordozzák magukon a LEADER-módszer kilenc fő jellemzőjét.
- Szakmai interjúk készítése a program megvalósításában résztvevő szakemberekkel, minisztériumi tisztségviselőkkel és a projekteket megvalósító végső kedvezményezettekkel.

A LEADER program magyarországi alkalmazására vonatkozó következtetések, javaslatok a külföldi és a magyarországi adatfelvételek összehasonlító elemzésének eredményén alapulnak. Az adatfelvételek elemzése e dolgozat keretében nem került részletes ismertetésre, egyrészt a terjedelmi korlátok miatt, másrészt a célkitűzések megvalósulásának szempontjából, az eredményekből levonható tapasztalatoknak van jelentőségük, amik a dolgozatban megjelennek.

A kutatás során felhasználtam a fenti munkák során szerzett tapasztalatokat, amik nagyban hozzájárultak ahhoz, hogy megmutassák a LEADER-módszer hazai alkalmazásának nehézségeit és buktatóit.

A LEADER hazai alkalmazását vizsgálva áttekintettem és elemeztem az AVOP-PKD LEADER+ intézkedését és a program megvalósításának kezdeti szakaszát. Tekintettel arra, hogy a dolgozat lezárásának időpontjában az intézkedés megvalósítása még csak a csoportok kiválasztásának folyamatánál tart, ezért az intézkedés megvalósulásának részletes elemzésére e munka keretében nem térek ki.

A LEADER program Uniós és magyarországi megvalósulásának összehasonlító bemutatását és elemzését követően levonásra kerülnek a program hazai adaptációjával kapcsolatos következtetések és javaslatok.

A kutatás tehát elsősorban forrásanalízissel és empirikus módszerrel történt, melynek főbb elemei:

- szakirodalmi feldolgozás és kritikus összegzés, a problémakör áttekintése, az eredmények és hiányosságok feltárása, a hasznosítható tapasztalatok összefoglalása, rendszerezése,

- a hazai vidékfejlesztési tervezési dokumentumok elemzése, elsősorban a LEADER program „beágyazottságának” szemszögéből,
- szakmai konzultációk külföldi tanulmányút keretében és hazai szakemberekkel,
- a program megvalósításának, konkrét helyi tapasztalatainak megismerése, értékelése, önálló adatfelvétel, helyszíni vizsgálat különböző tagországok LEADER csoportjainál, valamint a magyarországi kísérleti LEADER programban részt vett csoportoknál,
- a felhalmozott ismeretek, tapasztalatok, hiányosságok összevetése a LEADER intézkedés hazai tervezésében.

3. A KUTATÓMUNKA EREDMÉNYEI

3.1. Új, újszerű eredmények

Kutatómunkám új (újszerű) eredményei több pontban foglalhatók össze:

- Kutatásaimmal feltártam, hogy a LEADER alkalmas a helyi források fejlesztésbe történő bevonására, és a felülről kiinduló strukturális fejlesztések, helyi igényeket is figyelembe vevő kiegészítésére.
- Új eredményként megállapítottam továbbá, hogy a LEADER program sikerét és eredményességét a vidéki területek fejlesztésében az adja, hogy a lokális közösségi szervezésekben a szereplők ismerik egymást – ennél fogva ismerik egymás szándékait, tevékenységét – ezért a kezdeményezések egymáshoz kapcsolódhatnak és szinergia alakulhat ki közöttük. A program módszerének köszönhetően a méret- és skálagazdaságosság esetleg több önálló gazdaság együttműködésével is kialakulhat.

Kutatásaim alapján azonban megállapítottam, hogy a program alkalmazásának korlátaival, akadályaival is számolni kell.

- A legelmaradottabb vidéki területek lakosságának – ahol a program támogatására a legnagyobb szükség lenne – általában gyenge a közösségi fellépése és érdekérvényesítő képessége, és nincs megfelelő humán erőforrás a megvalósításhoz. A kutatás eredményei azt mutatják – hogy még a LEADER program alkalmazásával is – a fejlettebb vidéki területek könnyebben meg tudják szerezni a forrásokat. Tehát a területi differenciálódás csökkentéséhez nem minden esetben járul hozzá.
- Vizsgálataim alapján megállapítható, hogy a különböző típusú fejlesztések, projektek elbírálása széles körű szakmai ismeretet feltételez, ami nem minden esetben biztosított helyi szinten, ez a más támogatásokkal való átfedések kiszűrését is akadályozhatja. Bizonyos területek már olyan jelentős hátrányokkal rendelkeznek, hogy a LEADER-módszer alkalmazásával sem lehet azokat kiküszöbölni.
- Kutatásaim tapasztalatai azt mutatják, hogy a lokális „közösségi” szervezéseknek is vannak hátrányos vonásai. A program – bár folyamatos fejlődésen ment keresztül – de még nem sikerült egyértelmű intézményi garanciákat beépíteni a

rendszerbe, a döntések során érvényesülő szubjektív elemek megjelenésével szemben. Mivel a csoportok kis területi egységen jönnek létre, az érintettek ismerik egymást, ezért a döntések meghozatalánál szubjektív szempontok is szerepet játszanak.

- Annak ellenére, hogy a LEADER pénzügyi forrásai ugyan ma sem jelentéktelenek, a jövőben pedig még bővülnek, az elemzések alapján megállapítható, hogy a vidék fejlődésére számottevő hatást csak más vidékfejlesztési intézkedésekkel közös és összehangolt alkalmazásától (LEADER szerű megközelítés) remélhetünk.
- Bár a vidékfejlesztési intézkedések zöme horizontális jellegű – így a LEADER is az – ennek ellenére, vizsgálataim alapján megfogalmazható, hogy nem kell feltétlenül országos lefedettségre törekedni. A források várható alakulásának fényében, az „elaprózódás elkerülése” és az eredményes hasznosulása szempontjából Magyarországon 45-50 aktívan tevékenykedő LEADER csoport elégséges.

3.2. Következtetések, javaslatok

A szabályozórendszer, kapcsolódó joganyag és vonatkozó szakirodalom áttekintése, valamint a LEADER program megvalósításának gyakorlati tapasztalatainak elemzése után, az alábbi következtetések vonhatók le:

- A LEADER elindítása óta a célok, a helyben élők prioritásainak megfelelően és a szinergiahatás maximalizálása érdekében módosultak. Ennek megfelelően fejlődött ki a program intézmény- és feltételrendszere, és maga az úgynevezett LEADER-megközelítés, amit már a következő programozási időszakban kötelezően alkalmazni kell minden tengelynél.
- A program tartalmilag rugalmas, mivel szinte bármilyen típusú projektre lehet támogatást szerezni, amely hozzájárul az értékteremtéshez, az adott terület fejlődéséhez. A program megvalósítása helyhez kötött, amely a fejlesztések összehangolását, szinergiáját jelentősen javíthatja.
- A LEADER alkalmas a helyi források fejlesztésbe történő bevonására, és a felülről kiinduló strukturális fejlesztések, helyi igényeket is figyelembe vevő kiegészítésére.

- A 2007-2013 közötti programozási időszakban a LEADER tengelyre fordítandó minimum 2,5%-os költségvetési arány a jelenlegi forrásokhoz mérten bővülést jelent, ami tagállami hatáskörben – a hazai sajátosságok figyelembevételével – még tovább növelhető.
- A következő programozási időszakban célszerű kerülni az AVOP LEADER+ keretében támogatott csoportszámánál több létrehozását (45-50 csoport). Ebben az esetben a LEADER tengely minimum 2,5%-os költségvetési részesedése azt jelentené, hogy egy csoport 480 – 533 millió Ft támogatással rendelkezne (amely a jelenlegi támogatási szint 4-5-szöröse). Ez a csoportszám és támogatási arány az EU-15-höz viszonyítva is elfogadhatónak ítélnélhető.
- A megvalósítás során törekedni kell a nagyobb területet, a népesség nagyobb hányadát érintő csoportok létrehozására, amely a források koncentrációját, eredményesebb hasznosulását, az összehangolt fejlesztést szolgálja, és gyorsítja az adminisztrációs folyamatot is.

Az alábbi következtetések és konkrét javaslatok tehetők a LEADER magyarországi megvalósítását illetően:

- A következő programozási időszakban a LEADER eljárásrendjének és a pályáztatás folyamatának időbeni kidolgozásával elkerülhető a végrehajtás során a határidők kitolódása.
- Az AVOP LEADER+ intézkedés szervezeti rendszere bürokratikus, emiatt a végrehajtási folyamat lassú. Ahhoz, hogy a LEADER Magyarországon is sikeres fejlesztési megközelítés legyen, egyszerűbbé és átláthatóbbá kell tenni az intézményrendszert és a megvalósítás folyamatát. Ezért a 2007-től kezdődő programozási időszakban célszerű a központilag szabályozott elemek és a döntés-előkészítő szintek számának csökkentése, ami által növelhető a decentralizáció.
- A csoportok kiválasztásának alapját képező vidékfejlesztési terv elkészítésére még az előszelekciót megelőzően az eddigieknél (egy hónap) hosszabb időt szükséges biztosítani. A fejlesztési tervnek a helyi szereplőkkel közösen végzett SWOT analízisen és helyi igényeken kell alapulnia. A tervet partnerségben, a különböző érdekek egyeztetésével kell

kidolgozni, és a később megvalósítandó projektek kiválasztásának alapját is ez képezi, ezért megalapozott elkészítésére hosszabb idő szükséges. Így elkerülhető, hogy 2007-től azok a csoportok, amelyek nem vettek részt a jelenlegi LEADER intézkedésben – a tapasztalatok hiányában hátrányba kerüljenek.

- A várakozásokkal ellentétben még mindig gondot okoz a pályázati folyamat bonyolult, túlzottan bürokratikus jellege (a kiírások értelmezése, az űrlapok kitöltése, a szükséges dokumentumok beszerzése). Az érintettek nehezen fedezik fel a fejlesztési lehetőségeket, ezek egymásra építhetőségét, összehangolását, innovatív jellegét. Ezért a következő időszakban, a gyakorlati megvalósításra is kiterjedő felkészítést, a fenti problémákat kiemelten érintő, folyamatos szakmai tanácsadást kell biztosítani a pozitív, eredményes projektek bemutatásával.
- A képzéseknek a vidékfejlesztés általános megismertetésén túl a pályázás folyamatát és a megvalósítás konkrét tennivalóit kell részletekbe menően bemutatniuk. Az alkalmazásra kell felkészíteniük a potenciális kedvezményezetteket. A konkrét tapasztalatok hiányát körültekintő, alapos felkészítéssel ellensúlyozni tudjuk.
- A megvalósítás során az egyik legnagyobb nehézséget a közösség aktivizálása, az érdeklődés folyamatos fenntartása okozta, melynek következtében a tényleges megvalósításba viszonylag kevesen vettek részt. Komoly problémát jelentett az érintettek alacsony kompromisszumkészsége, a partnerségen belül az egyes érdekek összehangolása. Ennek elkerülésére a régi tagországokban animátorokat (közösségfejlesztőket) alkalmaztak, ami nálunk is megfontolandó.
- A kutatás tapasztalatai azt mutatják, hogy már a terület fejlesztési tervének elkészítésekor sem volt megfelelő a közösségi együttműködés. A fejlesztési célok meghatározása nem az érdekek és elképzelések egyeztetésén alapult, mivel a kísérleti program során megvalósított projektek azt tükrözik, hogy nem érvényesül megfelelően a közösségi érdek a szubjektív, egyéni érdekekkel szemben. Számos projekt nem járul hozzá az értékteremtéshez, az adott terület fejlődéséhez. Ezért a felkészítő képzéseken, tájékoztató előadásokon célszerű erre a területre kiemelt hangsúlyt helyezni.

- Mivel a LEADER Magyarországon újfajta fejlesztési módszert vezet be, az AVOP LEADER+ intézkedés megvalósításának folyamatáról és gyakorlatáról az eddigiéknél szélesebb körű tájékoztatást kell adni, hogy a következő programozási időszakra a potenciális kedvezményezettek is felkészültebbek legyenek. Ennek hiányában fennáll a veszély, hogy a 2007-ben újonnan alakuló csoportok, ugyanazokkal a problémákkal néznek szembe, mint a jelenlegiek, pedig a tapasztalatok birtokában ezek elkerülhetők lennének.
- Az előzőekben említett problémák együttesen veszélyeztetik a Magyarország számára új, sok egyedi elemet tartalmazó, és alapvetően az alulról kiinduló, innovatív ötleteket támogató program végrehajtását és eredményeit.

Az AVOP LEADER+ intézkedés megvalósításának, az alulról kiinduló kezdeményezések magyarországi alkalmazásának későbbi tapasztalatai, a források felhasználásának és az elért eredményeknek a vizsgálata támpontot jelenthet a jövőre vonatkozó vidékfejlesztési irányok meghatározásához. Segítséget adhat olyan felmerülő kérdések megválaszolásában, mint:

- a csoportok fejlesztési céljai valós helyi- és közösségi specifikus igényeken alapultak-e vagy csak a forrásszerzés motiválta azok megfogalmazását,
- rendelkeznek-e a vidéki területek a források felhasználásához szükséges megfelelő adszorpciós képességgel,
- kialakítható-e a potenciális csoportoknál a források kezeléséhez szükséges adminisztrációs háttér és gyakorlat,
- mennyire eredményes a vidéki területek fejlesztésében a helyi kezdeményezések támogatása Magyarországon,
- milyen típusú fejlesztéseknél hasznosulnak a támogatási források eredményesebben,
- célszerű-e ilyen mértékű támogatást az alulról kiinduló helyi fejlesztési tervek támogatására fordítani?

A felmerült kérdések megválaszolásához a későbbiekben a LEADER program további megvalósulását követő elemzések, értékelések szükségesek, amelyek egy-egy részidőszak tapasztalatai alapján különféle módosításokat is lehetővé tesznek.

PUBLIKÁCIÓS JEGYZÉK

Az értekezés témaköréhez közvetlenül és közvetetten kapcsolódó publikációk jegyzéke

Tudományos kiadvány

Magyar nyelvű

1. Dorgai L. – Miskó K. (1999): A vidékfejlesztés finanszírozása az Európai Unióban. [Budapest: Agrárgazdasági Kutató és Informatikai Intézet.] 116. p. [Agrárgazdasági Tanulmányok (12)]
2. Dorgai L. (szerk.) (2004): A magyarországi birtokstruktúra, birtokrendezési stratégia megalapozása. [Budapest: Agrárgazdasági Kutató és Informatikai Intézet.] 199. p. [Agrárgazdasági Tanulmányok (6)]
3. Tóth E. (szerk.) (2000): A mezőgazdasági foglalkoztatás alternatív lehetőségei. [Budapest: Agrárgazdasági Kutató és Informatikai Intézet.] 140. p. [Agrárgazdasági Tanulmányok (13)]
4. Tóth E. (szerk.) (2001): Az agrárfoglalkoztatás jellemzői, különös tekintettel a nők munkaerő - piaci helyzetére (1990 - 2000). [Budapest: Agrárgazdasági Kutató és Informatikai Intézet.] 94. p. [Agrárgazdasági Tanulmányok (2)]
5. Tóth E. (szerk.) (2002): Az agrárgazdaság átalakuló szerepe a vidéki foglalkoztatásban, különös tekintettel az EU-csatlakozásra. [Budapest: Agrárgazdasági Kutató és Informatikai Intézet.] 116. p. [Agrárgazdasági Tanulmányok (4)]
6. Hamza E. – Miskó K. (2005): Az agrár- és vidékfejlesztés szociális kérdései. Integrációs és Fejlesztéspolitikai Munkacsoport. Agrár- és Vidékfejlesztési Témacsoportja. Budapest 48 p.

Idegen nyelvű

7. Dorgai L. – Miskó K. (2000): Financing of rural development in the European Union. 31-34. p. In: Research and Information Institute for Agriculture: *Studies in Agricultural Economics (93)* Budapest: Research and Information Institute for Agriculture 93. p.
8. Miskó (2002): Rural development program in the European Union. 49 – 59 p. In: Research and Information Institute for Agriculture: *Studies in Agricultural Economics (98)* Budapest: Research and Information Institute for Agriculture 72. p.
9. Tóth E. (szerk.) (2001): Alternative possibilities in agricultural employment. 85 – 90. p. In: Research and Information Institute for Agriculture: *Studies in Agricultural Economics (95)* Budapest: Research and Information Institute for Agriculture 101 p.

10. Tóth E. (szerk.) (2001): Agricultural employment, with particular regard to the situation of the women's labour market (1990 - 2000). 19-27. p. In: Research and Information Institute for Agriculture: *Studies in Agricultural Economics (97)* Budapest: Research and Information Institute for Agriculture 57 p.

Tudományos folyóirat

Magyar nyelvű

11. Dorgai L. - Miskó K. (1999): Az Európai Unió új vidékfejlesztési politikája. In: A FALU, 14 (3) 61 – 71. p.

Tudományos konferencia kiadványok

Magyar nyelvű

12. Miskó K. – Székely E. (2000): Közösségi Kezdeményezések a vidék fejlesztéséért – Uniós tapasztalatok. 361 – 368. p. In: Kovács T. (szerk.): *V. Falukonferencia - Integrált vidékfejlesztés*. Pécs: MTA Regionális Kutatások központja 532 p.
13. Miskó K. (2001): A vidéki térségeken belüli együttműködés megjelenése a LEADER programban. 121 – 130. p. In: Szent István Egyetem Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar: *Vision-2000 III. A kooperáció, a koordináció és az integráció szerepe és lehetőségei az agrár és a vidéki gazdaságban*. 1. kötet Gödöllő: SZIE. 325 p.
14. Miskó K. (2003): A LEADER program a vidékfejlesztés eszköztárában. 162. p. In: Debreceni Egyetem. Agrártudományi Centrum. Agrárgazdasági és Vidékfejlesztési Kar: *Agrárgazdaság, Vidékfejlesztés*. Debrecen: Debreceni Egyetem 387 p.
15. Miskó K. (2003): Sikeres vidékfejlesztési modell. 153 – 156. In: Doktoranduszok Országos Szövetsége: Tavaszi Szél Konferencia. Sopron: Doktoranduszok Országos Szövetsége.

Idegen nyelvű

16. Miskó K. (2001): Financing of rural development by the LEADER Community Initiatives. 153 – 160. p. In: Miskolci Egyetem: *3rd International Conference of Ph.D Students*. Miskolc: Miskolci Egyetem 463 p.
17. Miskó K. (2001): The rural development and the LEADER Community Initiatives. 242 – 248. p. In: Szent István University Gödöllő Faculty of Economic- and Social Sciences Marketing Institute: *1st International Conference for Young Researchers*. Gödöllő: SZIE. 424 p.
18. Miskó K. (2003): The possibilities of rural development in Hungary. 115 – 120. p. In: University of Miskolc: *4th International Conference of PhD Students*. Miskolc University of Miskolc 388 p.

Kutatási jelentés

Magyar nyelvű

19. Dorgai L. (szerk.) (2000): Területi folyamatok a mezőgazdaságban 1990-1998 között.
20. Budapest Agrárgazdasági Kutató és Informatikai Intézet.
21. Dorgai L. (szerk.) (2000): A magyar agrár- és vidékfejlesztési támogatások regionális eloszlásának vizsgálata, a regionális egyenlőtlenségek csökkentésének lehetőségei. Budapest Földművelésügyi és Vidékfejlesztési Minisztérium Területfejlesztési Főosztály.
22. Dorgai L. (szerk.) (2004): A termelői csoportok létrehozásának indítékai, működésük főbb területei és fejlesztési irányai az EU csatlakozás tükrében. FVM FM Hivatalok Főosztály 144. p.
23. Dorgai L. (szerk.) (2004): Az Országos Területfejlesztési Konceptió (OTK) értékelése és a további célkitűzések megvalósítása. VÁTI 156. p.
24. Dorgai L. – Miskó K. (2000): Életképes gazdaságok - fejlesztési lehetőségek, esélyek és veszélyek. Földművelésügyi és Vidékfejlesztési Minisztérium 74. p.
25. Dorgai L. (szerk.) (2004): Területi folyamatok a mezőgazdaságban – a mezőgazdasági beruházások és a vidékfejlesztési céllelőirányzat felhasználása. Háttéranyag az Országos Területfejlesztési Konceptió (OTK) felülvizsgálatához. VÁTI Kht. 156. p.
26. Miskó K. – Székely E. – Tóth E. (szerk.) (2001): A mezőgazdaság átalakuló és lehetséges szerepe a vidéki foglalkoztatásban, különös tekintettel a gazdálkodási formák változására. KF-7/9 számú, pályázati téma kutatási zárójelentése. 29. p.
27. Tóth E. (szerk.) (2000): Az alternatív jövedelemforrások lehetősége a vidékfejlesztés keretében. (T-27/9/00 számú téma kutatási zárójelentése). Budapest Agrárgazdasági Kutató és Informatikai Intézet.
28. Tóth E. (szerk.) (2000): Az agrárágazat szerepe a vidéki foglalkoztatás fejlesztésében és a térségi különbségek mérséklésében. 2000. Budapest Földművelésügyi és Vidékfejlesztési Minisztérium Humánpolitikai Főosztály.
29. Tóth E. (2004): A hazai és az Európai földpiac jellemzőinek feltárása és javaslat a rendszeres földpiaci információs rendszer kidolgozására. Agrárgazdasági Kutató Intézet 121. p.
30. Tóth E. (szerk.) (2004): Helyzetelemzés, II. Nemzeti Fejlesztési Terv „Felzárkózó Vidék” - agrár szerkezetváltás (1993-2003) FVM Fejlesztési Főosztály 88. p.

Egyéb publikációk

Magyar nyelvű

31. Dorgai L. - Miskó K. (1999): Vidékfejlesztés az Európai Unióban. *Gazdaság és Jog* 7 (7-8) 39 – 41. p.
32. Miskó K. (2000): Az Európai Unió vidékfejlesztési politikájának változása és a LEADER program. 63-66. p. In: *Úton a közös Európába. A magyar vidék úton Európába konferencia kiadványa.* Budapest 183 p.